
KITEKINTŐ

**POLITIKAI-TÖRTÉNETI RÉGIÓK
A MAGYAR ÉS SZERB ETNIKUMOK
ÉRINTKEZÉSI ZÓNÁIBAN¹**

(Political-Historical Regions of Contactzones of the Hungarian
and Serbian Ethnic Groups)

BENKŐ PÉTER

Kulcsszavak:

Bánság birodalom etnikum fejedelemség területi autonómia Vajdaság

A szerb nép államiságának első négy évszázadát idegen birodalmak keretében, korlátozott szuverenitású fejedelemségekben, tehát politikai régiókban élte. Ezt követte a 13–14. században a független királyság időszak, majd ismét egy évszázadnyi tartományokra szakadt állapot, részben magyar impérium alatt. A török uralom utolsó évszázadában, a 19. században ismét korlátozott szuverenitású fejedelemség, a 20. században pedig a jugoszláv állam birodalmi jellegű országa következett. A két nép közös politikai régiói: a 18. századi Temesi Bánság és a 20. században létrejött Vajdaság.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell a politikai-történeti régió fogalmát. Kiindulópontunk maga a régiófogalom. A régió a térben környezetétől elkülönülő, lehatárolt területi egység a nemzeti (etnikai) és a települési szint között, amelyet a társadalmi folyamatok széles körét átfogó, soktényezős társadalmi-gazdasági összekapcsoltság (kohézió), lakosainak érzékelhető területi összetartozása (identitástudata), illetve érdemi irányítási hatáskörű és önállóságú regionális intézmények rendszere fog tartós egységbe. Úgy vélem, e meghatározás a politikai-történeti régióra is érvényes, hiszen hordozza annak legfontosabb jellemzőit, a részleges politikai szuverenitás elemeit, mely utóbbit a középkorban a hűbéri függés fogalma takarta. A régió egyébként latin eredetű kifejezés, a rex=király szóból származik, a regnum-regio tehát egykoron királyságot jelentett, Itália őslakóinak, egy-egy népének (latinok, etruszkok, szamnizok, szabinok, ligurok stb.) kezdetleges politikai szervezetét takarta. Témánk szempontjából fontos, hogy mindenképpen kis létszámú és lakóterületű etnikumokról volt szó. Attól kezdve, hogy a latinok (rómaiak) uralmuk alá hajtották a szomszéd népeket, már birodalomépítésről beszélünk. Kis népek – egészen a 20. századig – általában nem tudták tartósan megőrizni szuverenitásukat, mert a környező, erősebb etnikumok birodalomalkotásának áldozataivá váltak, vagy – ritkább esetekben – a szomszéd népek meghódításával maguk hozták létre impériumokat.

Pontosan erről volt szó a szerb és a magyar nép esetében is. S ami a léptéket illeti, mindkét etnikum politikai-történeti régiói (a mai NUTS 1-hez hasonlóan) hozzáve-

tőleg 20–60 ezer km² kiterjedésűek, vagyis makrorégiókról beszélhetünk. Így a politikai-történeti nagy térség rokon értelmű lesz a fejedelemség, a nagyzsúpanság, a hercegség, a despotaság, a tartomány, a kerület, a bánság és a vajdaság fogalmával, melyeknél kisebb területi egységek a járások, megyék, ispánságok, nagyobb entitások pedig az országok és a birodalmak (királyság, császárság). A politikai-történeti makrorégió (továbbiakban: a régió) egyik fő ismérve, hogy nem öleli fel az adott etnikum teljes egészét, az ország-birodalom fogalma viszont más népek feletti uralmat is feltételez. Az ugyanis sohasem fordul elő, hogy az államhatár pontosan egybeessen a domináns etnikum lakóterületének peremvonaláival, nem ritkán azért, mert – mint pl. a balkáni térségben – gyakran találkozunk kevert lakosságú övezetekkel.

Szerbia a középkorban

A szlávok őshazája Kelet-Európában, a Dnyeper felső szakasza és mellékfolyói, a Gyeszna és a Pripjaty vidékén terül el, nagyjából a Visztula, a Nyugati Dvina, Moszkva és a Bug folyók közötti térségben (a mai Ukrajna, Belarusszia és Oroszország hármashatár övezetében), a lombos erdők övében található. Sztérvándorlásuk a szélrózsa minden irányába a hatodik században kezdődött, így három nagyobb csoportjuk jött létre: északon és keleten a keleti szlávok (később ukrán, orosz és fehér-orosz nép) élnek, a nyugati szlávokat a lengyelek, csehek és szlovákok alkotják, délre, a Balkán felé pedig a szlovének, a horvátok és a szerbek vándoroltak. A különböző délszláv törzsek először az 520-as években indítottak módszeres támadásokat a Keletrómai Birodalom ellen, egyes merész csoportjaik az évszázad közepén az Adriához is kijutottak, sőt a Peloponnészosz félszigetre is betörték. Megtelepedni azonban ekkor még nem tudtak, a bizánci csapatok elől később is rendszeresen visszavonultak az Al-Duna északi partján fekvő „Szklaavinába”. Véglegesen a 7–8. században telepedtek le, amikor egyéb támadások következtében összeomlott a Bizánci Birodalom dunai védvonala. A délszlávok hatalmas tömege beékelődött a hunok által alaposan meggritkított, romanizált (vlach) és nem romanizált (albán) népek közé (akit a magas hegyekbe szorítottak), igénybe véve a Balkán legnagyobb részét az Alpoktól és az Al-Dunától Közép-Görögországig (*Történelmi...* 2001).

A szerbek névadó törzse 626-ban az Al-Dunán átkelve, más szláv törzsek részben ugyanarra, részben Bánát déli szegélyén át költöztek a Balkánra (*Sokcsevits–Szilágyi I.–Szilágyi K.* 1994, 17). (A szlávok jelenléte a Kárpát-medencében a régészeti és történeti források alapján csak a Temesközben mutatható ki a 6–7. században.) A szerb nép a szerb nevet viselő törzs és a már korábban ideköltözött egyéb szláv csoportok összeolvadásából alakult ki. Amikor a 9. században bizánci közvetítéssel felvették a kereszténységet, a Drina folyó alsó folyásának környékén, illetve attól a Moraváig terjedő vidéken, valamint a Kárpát-medencéből a Duna és a Száva közötti Szerémségben, a Tarcál-hegység mentén, vagyis a mai Szerbia központi térségeiben éltek. Ez a terület abban az időben a Bolgár birodalom északnyugati

határvidékét képezte. A nomád eredetű onogur-bolgárokkal szemben a szlávok, így a szerbek is földművelésből és kisállattartásból éltek. Az utóbbi megállapítás témánk szempontjából azért fontos, mert a békésebb természetű földművelők kevésbé hajlottak hódító hadjáratokra, mint a harcias, szilaj pásztornépek – inkább az utóbbiak céltáblái voltak (*Történelmi... 2001*).

Az első szuverén délszláv államot a szerbektől nyugatra, a valamivel nagyobb területen letelepedő horvátok fejedelemség gyanánt 870-ben hozták létre. A két nép közötti különbség kialakulása akkor kezdődött, amikor a horvátok – frank közvetítéssel – a nyugati kereszténységet vették fel, majd a Magyar Királyság alattvalói lettek, s ezzel egyszer s mindenkorra a nyugati kultúrkörhöz csatlakoztak. Az első részleges szuverenitással rendelkező, a bolgároktól függő szerb államalakulat – a kiéleződött bolgár-bizánci küzdelmek kedvező légkörében – szintén a 9. század közepén, valószínűleg a 830-as években, ugyancsak fejedelemségként jött létre. Miközben a Drinától nyugatra eső területe (a mai Kelet-Bosznia) a 925-ben megalakult Horvát Királyság része lett, viszont az ezredfordulótól Magyarországhoz tartozó – ekkor már részben magyarlakta – Szerémség még egy ideig szerb fennhatóság alatt maradt, maga a fejedelemség 986-tól rövid időre ismét a Bolgár Birodalom része lett, majd a következő évszázad elején tartósan a sokadszor újból erőre kapott Bizánci Birodalom autonóm tartományává vált. Szerbia egyébként Ras vagy Rasz székvárosáról Raska Fejedelemség nevet viselte. Innen ered az ország Rascia vagy Rácország, népének pedig a rác elnevezése. (Ras városa a mai Koszovó északi csücskétől kb. tíz km-re északra található.) *A fejedelemség, miután nem fedte a teljes szerb etnikum területét, szuverenitása tartósan korlátozott volt, s méreténél fogva (kb. 60 ezer km²) is bizvást nevezhetjük politikai régióknak* (*Történelmi... 2001*).

A 11. században ismét megerősödött Bizánc jelentős területeket hódított el Horvátországtól. Ezt a térséget (a mai Bosznia északkeleti részét, tehát a Boszna és a Drina folyók közötti Száva-menti vidéket) katolikus szlávok lakták, akik ettől kezdve már nem tartoztak Horvátországhoz, új etnikumot alkottak, ezért megkülönböztető névvel bosnyákoknak hívták őket – bár a Bosznia elnevezéssel már a 10. század óta találkozunk – s a bizánci hódítással a tőle függő szerb fejedelemség fennhatósága alá kerültek. A 12. század második felében Nemanja István nagyzsúpán, Raska fejedelme kiterjesztette uralmát a megyenagyságú másik szerb fejedelemségre, Zétára (kb. 6 ezer km², későbbi neve: Montenegró), majd Koszovó egy részére, sőt Dalmácia egész déli felére, s 1190-ben formálisan is függetlenítette magát a végleg meggyengült Bizánctól. Államának területe – bár korántsem fedte le az összes szerb lakta térséget – mintegy 75 ezer km²-t tett ki, tehát csaknem azonos a mai ország mérettel, átmeneti területi egységnek minősíthető a régió és az ország között. Fia, Nemanjic István egész Koszovót meghódította, s 1217-ben koronát kapott a pápától, ezzel ő lett Szerbia első királya. Utódai döntő vereséget mértek a bolgárookra (akik aztán el is szlávosodtak), majd jelentős területeket hódítottak el Bizánctól: Macedóniát, Epiruszt és Thesszáliát. A középkori szerb állam Dusán István (1333–1355) uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését – hűbérese lett az albán fejedelem és az epiroszi despota –, székvárosát a macedóniai Szkopjébe

helyezte át, teljesen önállósította a szerb ortodox egyházat és kikiáltotta magát a szerbek és a görögök császáranak (cárjának). A Balkán félsziget ekkor legnagyobb birodalmának kiterjedése mintegy 250 ezer km²-t tett ki (hozzávetőleg azonos a 20. századi Jugoszlávia méretével), a cár halála után azonban alkotóelemeire, régióira esett szét. A szerb nép a 15. század első felében hat egymástól független, de a töröktől vagy a magyaroktól gyakran függő tartományban élt, melyek közül a Lazarevics fejedelemsége volt a legnagyobb. Az utóbbi jórészt lefedte a mai – Vajdaság nélkül vett – Szerbiát (kb. 30 ezer km² volt). Dusan cár halálát követő száz évben az egymással huzakodó szerbek, bolgárok és görögök martalékaul estek a török hódításnak, amely közel négy évszázadra mindenféle autonóm régióalakítási kísérletet csirájában elfojtott. (*Radó... 1960; Történelmi... 2001*).

Az eddig leírtakból látható, hogy *a szerb nép zöme államtörténetének első három évszázadát korlátozott szuverenitású fejedelemségben, politikai régióban élte, ezt követte a másfél évszázados királyság, a birodalmi virágkor, majd ismét egy évszázadnyi – részben magyar, részben török függőségű – fejedelemségekre, régiókra szakadt állapot, amelyet hosszú időre a török uralom váltott fel.*

A Magyar Királyság déli határ menti térsége a középkorban

Ismeretes, hogy a honfoglalás idején és később is jelentős számú szláv népesség élt a Kárpát-medencében. A 11. században – a hosszabb-rövidebb megszakításokkal évezredig a magyar korona felségterületéhez tartozó – mai Vajdaság Autonóm Tartomány túlnyomó részén azonban magyar etnikum lakott. Csupán a Temesköz déli, Duna menti sávjában, Bácska délnyugati csücskében és a Szerémségben talá-
lunk vegyes lakosságot. Tisztán szláv, valószínűleg szerb népesség csak a Szerémségben élt, mégpedig úgy, hogy a Duna mentén magyar, a Száva alsó folyásánál szerb, a kettő között vegyes populáció lakott. A két etnikum közötti kapcsolatok fejlődésének jelentős állomásaként értékelhető, hogy a 13. század közepétől, részben rokoni kapcsolatok révén erősödött a magyar befolyás Szerbiában. (Pl. a legnagyobb szerb király, Dusan István anyai ágon magyar származású.) Ennek folytatásaként és a török veszély hatására Lazarevic István fejedelem a 15. század elején Zsigmond király hűbérese lett és kiterjedt magyarországi birtokokat kapott, ahova szerb jobbágyokat telepített. Emellett a 14. század végétől Dél-Magyarországon spontán módon történő szerb betelepülésről is vannak adatok. Amikor 1481-ben a Magyarországon birtokokhoz jutott Brankovic Vuk címzetes rác despota magyar csapatokkal hadjáratot vezetett a török kézen levő szerb területek ellen, illetve a későbbi gyakori hasonló betörések során állítólag 200 ezer szerbet telepítettek át Magyarországra (*Engel–Kristó–Kubinyi 2001, 260*). Ők részben a török által elpusztított falvakban telepedtek le, részben Mátyás király huszárainak számát növelték. A szerb-bosnyák szövetségre döntő vereséget mért 1389-es rigómezei csatát (a szerbek Mohácsát) követő évtől kezdve – amikor is a török megjelent a magyar határnál – úgyszólván évről-évre megisméltődtek az ellenséges betörések.

Célpontjuk a Szerbiával határos vidék, a későbbi Vajdaság lett. A rendszeres rabló hadjáratok – amelyeknek egyik fő célja a rabszolgaszerzés volt – katasztrófális hatással jártak a vidék termelőerőire. Az érintett térség úgyszólván sivataggá változott, települései elnéptelenedtek, a lakosság – amely eredetileg zömében magyar ajkú volt – vagy áldozatul esett a pusztításoknak, vagy az ország más tájaira vándorolt. A helyükre már a 15. század folyamán a Balkánról menekülő szerb csoportok költöztek, s így a táj etnikuma fokozatosan kicserélődött (*Engel–Kristó–Kubinyi* 2001).

Ha pillantást vetünk Magyarország Mátyás-korabeli etnikai térképére, némi meglepetéssel állapíthatjuk meg, hogy a hosszú ideig közhelyszerűnek tartott tétel, miszerint a 15. században a Kárpát-medence lakosságának túlnyomó többsége magyar volt, nem állja meg helyét. Az egykor lakatlan határvidéket, gyepüket ugyanis nem magyar, hanem német, szlovák, szász, ruszin, román és szerb etnikumok népesítették be, így pl. a Temesköz Duna menti, egykor néptelen délnyugati térségét szerbek lakták be, viszont Bácska átmenetileg színmagyar lett. A török hódoltság két évszázada és az azt követő telepítések azonban a 15. századhoz képest is teljesen megváltoztatták a régió népességi viszonyait (*Történelmi...* 2001).

Politikai-történelmi régiókkal a Magyar Királyság középkori évszázadaiban a magyar és szerb etnikumok érintkezési zónáiban – Bácskában, a Temesközben és a Szerémségben – nem találkozunk. Ezek a területek akkor nem tartoztak a három tartósan autonóm politikai régióhoz, Horvátországhoz, Szlavóniához és Erdélyhez. A később Vajdaságnak és Bánságnak elnevezett térséget már a vármegye-rendszer kiépítésekor besorolták a középszintű magyarországi közigazgatási szervezetbe, tucatnyi vármegyébe. Úgyszintén nem tekinthetők politikai régióknak a Bizánccal, majd a Török Birodalommal szemben ütközőövezeteként létrehozott, a vármegye-rendszerhez nem tartozó – egyébként vármegye nagyságú – a Szávától és az Al-Dunától délre a 12–15. században meghódított térségben létrehozott, tisztán bosnyák és szerb lakosságú bánságok. A katonai igazgatású bánságok (Ráma, Boszniai, Jajcai, Ozorai, Sói, Szreberniki, Macsóí, Barancsi, Kucsói) még a birodalmi jellegű Szerb Királyság időszakában sem tartoztak Szerbiához, vagy csak némelyik rövid időre (*Történelmi...* 2001).

A viszonylag rövid életű, gyakran átszervezett és területileg változó bosnyák és szerb bánságok előkelői olykor helyet kaptak a magyar főurak köreiből, közülük nem egy báni méltóságot is viselt, mint pl. Kotromanic István boszniai bán a 14. század közepén, akinek – nem mellesleg – Erzsébet nevű leánya Nagy Lajos király felesége lett. A 14–15. század fordulóján egyébként jelentős változás állott be a magyar és szerb domináns elit viszonyában, amíg korábban a magyar királyok a hódító jogán minden ellenszolgáltatás nélkül elvárták, hogy a szerbek vessék alá magukat a magyar uralomnak, később a török elleni összefogás érdekében egyes szerb előkelőségek – mint láthattuk – jelentős birtokokhoz jutottak Magyarországon. Brankovic György szerb despota pl. az együttműködés fejében megkapta – többek között – Debrecen, (Hajdú-)Böszörmény, Szatmárnémeti, Nagybánya, Munkács és Beregszász városokat a hozzájuk tartozó hatalmas uradalmakkal. A szerb lakosság egy részével együtt a Rigómező után megmaradt uralkodó osztály egyes tagjai is Magyarországra menekültek (*Engel et al.* 2001).

Bánság és Vajdaság

A török kiűzése utáni évszázadokban létrehozott déli régiók területe három tájegységből tevődik össze: Bácskából, a Szerémségből és a Temesközből. A *Temesköz* Temesvár elfoglalása (1552) után e város székhelyével régióméretű török közigazgatási egység, vilajet lett. A török elleni visszafoglaló háborúkat lezáró pozsareváci béke (1718) után az osztrák kormányzat nem ismerte el a régi birtokok jogi igényeit, s a térséget kincstári tulajdonnak nyilvánítva, Temesi Bánság néven katonai és kamarai igazgatás alá vonta. A német eredetű Bánát elnevezéssel is elhíresült tartomány ekkor nem tartozott Magyarországhoz, közvetlenül Bécsből igazgatták, területe közel 20 ezer km² kiterjedésű, etnikailag Európa legtarkább térsége lett a korszak egyetlen magyarok és szerbek által (valamint még sok más nyelvű népességgel) belakott politikai régiója. A Temesi Bánságot, mint önkormányzattal nem rendelkező katonai és kamarai, majd csak kamarai közigazgatási egységet Mária Terézia 1778. évi rendelete szüntette meg, s csatolta vissza területét Magyarországhoz, újjáalakulhattak az önkormányzattal rendelkező nemesi vármegyék: Krassó, Temes és Torontál. (A Temesköz déli és keleti peremén, a felszabadítás után létrehozott, vármegye nagyságú határőr-vidék továbbra is közvetlenül Bécs kormányzása alatt maradt.) Ezzel együtt megkezdődött a katonáskodó szerb szabadparasztnak jobbágysorba süllyesztése. A képlet hamarosan így nézett ki: magyar földesúr – szerb jobbágy, csak hogy a kieleződő ellentétek lényegét megértsük (*Magyarország...4.* 1989).

Az újjászületett megyék azonban kevesebb, mint egy évtized múlva – ha rövid időre is – megszűntek létezni. A II. József által felszámolt vármegye-rendszer helyébe kiépített tíz kerületből álló önkormányzat nélküli adminisztratív irányítási struktúra egyik régiója a Bács-Bodrog és Arad vármegyékkel összevont fenti három megyével létrehozott Temesvári kerület lett. Rendszere azonban nem élte túl a „kalapos” királyt, 1790-ben vele együtt sírba szállt. Az 1848–49-es szabadságharc veresége után a három tájegységet: Bácskát, Bánátot és a Szerémséget ismét elcsatolták Magyarországtól, *Temesi Bánság és Szerb Vajdaság* néven ismét Ausztria abszolutisztikus tartománya, nagyvajdája pedig Ferenc József lett. Az újabb, mintegy 25 ezer km² kiterjedésű önkormányzat nélküli politikai régiót 1860-ban szüntették meg, a kiegyezés után pedig a Török Birodalommal szomszédos katonai határőrvidéket is felszámolták, az egész térséget a vármegye-rendszerbe sorolták. 1868-tól a Magyar Királyság területén csak egyetlen – széles önkormányzattal rendelkező – politikai régió maradt: Horvát–Szlavónország, melynek ettől kezdve részét képezte, más szerb lakta térségekkel együtt, a szerb többségű – északi részében már a török kiűzése után Szlavóniához csatolt – Szerém vármegye is (*Történelmi...* 2001).

A térség lakossága a török hódoltság és a felszabadító háborúk másfél-két évszázada alatt – mint jeleztük – fokozatosan kipusztult, illetve északra menekült. Újra népesítése a török teljes kiűzése után, 1718-at követően kezdődött. Bánát első katonai parancsnoka, Mercy tábornok legnagyobb részét németeket telepített a Temes-

közbe. A kisebb számú olasz, spanyol és francia bevándorolt hamarosan elnémetesedett. A második nagy német telepes hullám az 1763. évi benépesítési rendelet után érkezett. Az 1737–1739 közötti vesztes háború, illetve török támadás után Mária Terézia a megtorlás elől menekülő szerbeket, macedónokat, görögöket, bolgárokat és románokat telepítette a térségbe. A 18. század végétől szlovákok, sőt a 19. század második felében csehek is érkeztek. Magyarok jórészt csak 1778 után költözhettek ide, amikor megszűnt a kamarai közigazgatás. A török birodalmi szerb autonóm fejedelemség megalakulása, 1817 után viszont nem magyar nemzetiségűek csak elvétve költöztek a Temesközbe. Az első jelentősebb szerb beköltözés 1690-ben történt, amikor is 36–37 ezer (*Sokcsevits–Szilágyi–Szilágyi* 1994, 37) szerb érkezett Csernojevic Arzén pátriárka vezetésével – jelentős részben Koszovóból – a Szerémségbe és Bácska déli részébe, majd – az egykori ipeki apátság helyett – Karlócán egyházi központot hoztak létre. (A megtorlásokat és az exodust követően a hódoltsági Szerbia, vagyis a belgrádi pasalik lakosainak száma a korábbiaknak egy tizedére csökkent [*Sokcsevits–Szilágyi I.–Szilágyi K.* 1994, 50]). Ezzel a szerbség kulturális centruma is áttevődött a Balkánról a Szávától északra. I. Lipót, aki török-ellenes felkelésre szólított fel, cserébe autonómiát, saját vajda választásának lehetőségét ígérte, kiváltságlevelet adott ki, melynek sajátos értelmezése alapján a karlócai pátriárka Mária Terézia koráig bizonyos ügyekben világi hatalmat is gyakorolt, ami megalapozta a későbbi külön-kormányzatra vonatkozó igényeiket. A Habsburg-uralkodók a letelepültek fegyveres erejére támaszkodva szervezték meg a Határőrvidéket. A Vajdaságnak, mint különálló területi egységnek a követelése először 1790-ben a II. Lipót által összehívott szerb nemzeti kongresszuson fogalmazódott meg. 1848-ban a forradalmi magyar kormánnyal szembeforduló szerbek karlócai gyűlésükön kimondták a Vajdaság megalakulását és Supljikac szerb határőrezredest vajdává választották. Erre épült a már említett 1849 utáni Szerb Vajdaság és Temesi Bánság (*Magyarország...4–6.* 1987).

Bánát lakosságának száma az 1770-es évekre 450 ezerre, 1788-ra egyes adatok szerint 600 ezerre, más források alapján kb. egymillióra nőtt (*Magyarország... 4/1* 1989, 55–56). Ezzel nem egészen egy évszázad alatt az ország legritkábban lakott régiójából egyik legsűrűbb népességű tájegységévé vált. Az egész térségbe jelentős számban bevándorló magyarok és németek fokozatosan többségbe kerültek a délszlávokkal szemben. Ha a 18. század végi területi megoszlást nézzük, a belakott térségek nagyobb részén: Bácska déli harmadában, a teljes Szerémségben és a Temesköz délnyugati felében túlnyomórészt szerbek, az utóbbi (Bánát) északkeleti felében pedig románok éltek. Magyarok kompakt egységben csak a Kiskunság és Bácska határán, a Baja–Szeged tengely mentén fordultak elő, máshol a németekkel együtt csupán szórványokat képeztek, s a térségnek közel harmada még lakatlan volt. Az utóbbiakat népesítették be jórészt magyarok. A magyar és német populációs többség – a szerb és román területi túlsúllyal szemben – úgy jött létre, hogy jórészt a városok és sűrűn lakott környékük magyarosodott el (*Történelmi...* 2001).

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy bár a szerb nép által lakott magyarországi területek nem alkottak külön territóriumot, a szerbek mégis rendelkeztek feudális kiváltságokkal, amelyek – a horváthoz hasonlóan – nem kis szerepet játszottak nemzeti törekvéseik támogatásában. Ezek a 17. század végén – a már említett – I. Lipóttól nyert kiváltságok a pravoszláv egyház számára önkormányzatot biztosítottak, ami lehetővé tette az egyházi kongresszusok összehívását. E kongresszusokat a pátriárka vezette, aki egyben a szerb nemzet feje is lett. A privilégiumok ígéretet is tartalmaztak külön szerb hivatal és terület megszervezésére. A görögkeleti egyházi-nemzeti privilégiumok szelleme magában foglalta a szerb területi különállást. Ezekre épült a területiális kívánság, a szerb vajdaság létrehozása. A világi funkciókat is ellátó autonóm egyház (a szerb község pópája gyakran a falu vezetője is volt) felvetette ezt a kívánalmat is. Ennek révén a teokratikus eredetű területi autonómia polgári tartalmat kapott. A 20. századi Jugoszláviában testet öltött Vajdaság történelmi előzményei ide nyúlnak vissza.

Az autonóm Szerbiától a jugoszláv Vajdaságig

Szerbia felszabadítására irányuló 18. századi kísérletek nem vezettek eredményre. A 19. század eleji felkelések azonban – orosz segítséggel – 1817-re meghozták a szerb autonómiát a Török Birodalom keretében. A mai Szerbia központi régiója – a Drina–Száva–Duna és a nyugati Balkán-hegység előtere közötti terület – mintegy 38 ezer km², több mint félmillió lakossal, mint függő fejedelemség 1838-ban még alkotmányt is kapott. Az 1877-es felkelés és az ezt követő szerb–orosz–török háború után bekebelezte a Nis környéki térséget – 11 ezer km²-t – és független királysággá vált. Egyéb téren azonban régiójellegű maradt, hiszen a szerb nemzetnek fele sem élt az új államban, területe pedig csupán 50 ezer km² körül lehetett, tehát átmenetet jelentett a regionális és a nemzeti szint között. A királyság ország méretű állammá csak az 1912–13-as balkáni háborúk során vált, megszerezve a szerblakta Szandzsákot (Novi Pazar környékét), az albán többségű Koszovót, valamint Macedóniát. Ezzel az ország területe mintegy 90 ezer km²-re, lakossága négy és félmillióra növekedett, de még mindig milliónyi szerb élt az Osztrák–Magyar Monarchiában, viszont nem sokkal kevesebb idegen ajkú (albán, macedón) népességgel kellett megbirkóznia (*Magyarország...4.* 1989).

A Vajdaság etnikai összetétele a 19–20. század fordulójára alaposan megváltozott. Annyanban hasonlított a száz évvel korábbi helyzetre, hogy egyik nemzetiség sem került abszolút többségbe, viszont jelentősen megnőtt a magyar elem aránya, Bácskában és a Tisza–Maros szögében összefüggő területet alkottak, német, szerb és szlovák szórványtelepülésekkel. A Szerémségben és a Duna–Tisza összefolyása környékén a szerbek erős többséget képeztek, kevés horvát, magyar, szlovák és német folttal. A németek a Duna-mentét uralták, nagymértékben keveredve az imént felsorolt etnikumokkal, Bánát északnyugati negyedében pedig összefüggő

területet laktak. A Temesköz északkeleti fele csaknem teljesen román térség. A hamarosan Szerbiához csatolt Vajdaság lakosságának több mint 60%-át magyarok és németek tették ki (*Magyarország...8.* 1984).

Az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús vereségét és széthullását követően, 1918. november 25-én a vajdasági szerbek és más délszlávok újvidéki gyűlése a többségi magyar és német etnikumok megkérdezése nélkül kimondta a terület csatlakozását az új délszláv államhoz. Döntésüknek nyomatékot adott az a tény, hogy a szerb királyi hadsereg (és két francia hadosztály) a Barcs–Pécs–Baja–Szeged–Makó vonalig megszállta a térséget. A trianoni békeszerződés e városokat és közvetlen környéküket nem, de a baranyai háromszög, Bácska és Bánát legnagyobb részét elszakította Magyarországtól, köztük Magyarkanizsa, Szabadka és Zenta magyar többségű községeit. Az utóbbi lépésnek stratégiai okai is lehettek, ugyanis el akarták vágni a kijelölt határ magyar oldalán futó Nagykanizsa–Barcs–Pécs–Baja–Szabadka–Szeged–Gyula vasúti fővonalat (*Magyarország...8.* 1984).

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrejöttével megvalósult a szerb nemzet évszázados vágya, valamennyi nemzettársuk, sőt a bolgárok kivételével minden délszláv nép közös államban egyesült. Autonómiát azonban sem a Vajdaság, sem a nem szláv népek nem kaptak, sőt az 1929-ben Jugoszlávia néven létrejött királyi diktatúra még az államalkotó horvát és szlovén nemzetek jogait is korlátozta. Ezzel el is vetették az egységes állam széthullásának magvait, amelynek termését az 1941-es német támadás aratta le. 1941–1944 között Bácska Magyarországhoz tartozott, de Horthyéknak ugyanúgy eszük ágában sem volt autonómiát adni, mint két évtizeden át a Karagyorgyevicoknak, sőt az újvidéki vérengzéssel a végsőkig fokozták az etnikai feszültséget (*Magyarország...8.* 1984).

A második világháborúban győztes kommunista partizánok 1944–1945-ben elűzték a közel háromnegyedmilliós német kisebbséget, de sok magyar is elmenekült – helyükre nagyrészt szerbek költöztek – ezzel Vajdaság lakosságának fele szerb lett, közel negyede magyar maradt (ma kétharmada szerb, egyhetede magyar). Jugoszláviát pedig föderatív állammá alakították (*Radó* 1960, 464; *Nagy...* 2008, 322). Albánia és Bulgária részvételével tervezett balkáni konföderáció létrejöttét ugyan Sztálin magakadályozta, ennek ellenére – 255 804 km² területtel – Tito állama lett a térség, Délkelet-Európa legnagyobb kiterjedésű és lélekszámú országa, egy kisebbség birodalom. Az el nem kötelezettek világmozgalmában betöltött szerep pedig középhatalmi státust biztosított számára. A Vajdaság 21 és félezer km² területével, másfélmillió lakójával Szerbia autonóm tartományává válhatott. Önállóságát az 1963-as és az 1974-es jugoszláv alkotmány tovább növelte, az utóbbi csaknem tagköztársasági szintre emelte, önkormányzati tevékenysége azonban – a kommunista diktatúra által megvalósított centralizáció rendszerében – csupán igen korlátozott lehetett (*Gulyás* 2009, 157, 166). Milosevic 1989-ben leszűkítette a Vajdaság Autonóm Tartomány jogkörét, gyakorlatilag formálissá tette az önkormányzatot, amelyet a 2000 őszi hatalomra került szerb demokratikus ellenzék is csak részlegesen állított vissza. 2002-ben azonban újra megalakulhatott a vajdasági parlament, a 2006-os alkotmány pedig tovább szélesítette a tartomány autonómiáját (*Gulyás* 2009).

A szerb nép 1991 és 2000 között 14 évszázados történetének egyik legsúlyosabb vereségsorozatát szenvedte. Ezt azért is érezhették traumának, mert az utóbbi két és fél évszázadban minden háborút megnyertek. Magyar szemmel nézve valóban trianoni méretű veszteség érte őket: a történelmi Magyarország méreteit közelítő Jugoszlávia hegemon nemzetének, s szövetségi államának, Szerbiának a szuverenitása alatt az egykori délszláv föderáció területének kevesebb, mint egyharmada, 77 és félezer km² maradt. A jó nyolcmillió szerb etnikum közel egyharmada (és akkor még nem beszélünk a szerb nyelvet beszélő bosnyákokról és montenegróiakról) a szomszédos függetlenné vált államokban rekedt, a sorozatos háborúk pedig az ország súlyos veszteségeihez és elszigetelődéséhez vezettek (*Nagy...* 2008, 322). Napjaink Szerbiája alig nagyobb területű, mint a 12 évszázada létrejött Raska Fejedelemség, hasonlóan a trianoni Magyarországhoz, amely szintén csak valamivel kisebb, mint a honfoglaló Árpád fejedelemsége által megszállt térség volt. Számukra – akár a környező országoknak – *tartós megoldást csupán az európai integráció hozhat.*

Jegyzet

¹ Az MRTT Szabadkán, 2009. november 12–13-án rendezett vándorgyűlésen elhangzott előadásának szerkesztett változata.

Irodalom

- Engel P.–Kristó Gy.–Kubinyi A. (2001) *Magyarország története 1301–1526*. Osiris Kiadó, Budapest.
Gulyás L. (2009) Regionalizáció, regionalizmus és nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában 1945–1980. – *Tér és Társadalom*. 2. 155–169. o.
Magyarország története tíz kötetben, 1, 3–8. köt. (1980–1988) Pach Zsigmond P. (szerk. biz. eln.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
Nagy Világatlasz (2008) Nyír-Karta kiadó, Budapest.
Radó S. (szerk.) (1960) *Nemzetközi almanach 1960* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
Sokcevitcs D.–Szilágyi I.–Szilágyi K. (1994) *Déli szomszédaink története*. Bereményi kiadó, Budapest.
Történelmi atlasz. (2001) Cartographia, Budapest.